

NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN SAĞLIK HİZMETLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Investigation of Qualitative Research Methods in The Context of Health Services

Gönderim Tarihi: 07.03.2018

Kabul Tarihi: 23.10.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.492455

Seda SÖNMEZ*
Gülner İLGÜN**

ÖZ: Nitel araştırma yöntemleri gerçek hayatta karşılaşılan olayları, sorunları sayısal verilere dayalı olarak değil, yorumlara dayalı olarak açıklamaya çalışan yöntemlere verilen genel bir isimdir. Nitel araştırmaların uygulanmasında kendine özgü takip edilecek aşamalar bulunmaktadır. Bu nedenle nitel araştırmalarda uygulanacak metodoloji ile nicel araştırmalarda uygulanacak olan metodoloji farklılık göstermektedir. Nitel araştırma yöntemleri sosyal bilimlerin çoğu alanında sıklıkla kullanılmakla birlikte son yıllarda sağlık alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle de sağlık hizmeti sunumuyla ilgili karşılaşılan problemlerin anlaşılması ve çözülmesinde nitel araştırmalar sağlık hizmeti sunucularına önemli ipuçları sunmaktadır. Ayrıca Sağlık hizmetlerinin kendine has özellikleri göz önünde bulundurulduğunda nitel araştırma yöntemlerinin sağlık hizmetleri alanında kullanılması önemli yararlar sağlamaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı nitel araştırmalara ve bu araştırmaların uygulanmasına ilişkin bilgiler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma Yöntemleri, Sağlık, Sağlık Hizmetleri.

ABSTRACT: Qualitative research methods are a generic name given to methods that try to explain events in real life based on interpretations, not based on numerical data. The implementation of qualitative research has its own specific follow-up stages. For this reason, the methodology to be applied in qualitative research and the methodology to be applied in quantitative research are different. Qualitative research methods have been used frequently in many areas of social sciences, but they have also been used in the health field in recent years. Qualitative research in understanding and resolving the problems associated with health service provision in particular offers important clues to health service providers. In addition, the use of qualitative research methods in the field of health care provides important benefits when specific characteristics of health services are considered. From here it is aimed at presenting the qualitative researches of this study and the application of these researches.

Keywords: Qualitative Research Methods, Health, Health Services.

* Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi/Sağlık Yönetimi Bölümü, sedakaya@kku.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8773-6007.

** Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Sağlık Yönetimi Bölümü, gelnurharmanci@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0128-4001.

GİRİŞ

Sağlık sektöründe özellikle son dönemlerde teknolojinin gelişmesi, nüfusun yaşlanması ve kronik hastalıkların artış göstermesi ve dolayısıyla sağlık harcamalarının da yükselmesi gibi devamlı olarak yaşanan değişimlere uyum sağlayabilmek ve ortaya çıkan tehditleri birer fırsata dönüştürmek adına sağlık politikacıları ve planlayıcılar yeni girişimlerde bulunmaktadırlar. Bu girişimlerin uygulamaya geçirilmesi öncesinde ne gibi hazırlıkların yapılması gerektiği, uygulanma aşamasında hangi durumlar ile karşılaşacağı ve uygulandıktan sonra nasıl ve ne ölçüde düzenlemelerin yapılması gerektiğine ilişkin bilgilerin edinilmesi aşamasında günümüzde artık nicel araştırmalar tek başına yeterli olamamaktadır. Nicel araştırmalarda her ne kadar konunun boyutuna ilişkin bir bilgiye sahip olunsa da konunun derinliğine ve arkasında var olan nedenlere ilişkin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Diğer taraftan konunun boyutuna ilişkin öncesinde herhangi bir bilgi mevcut olmadığı durumlarda da yeni girişimlerin nasıl uygulanacağına ilişkin bir boşluk ortaya çıkmaktadır.

Nicel araştırmalar ile eksik kalan bu yönlerin nitel araştırmalar ile desteklenerek tamamlanması ve böylece uygulanan girişimlerden daha iyi sonuçlar elde edilebileceği ifade edilmektedir. Çünkü nicel ve nitel araştırmaların birlikte kullanımı daha güçlü bilgi sağlarken, bu araştırma yöntemlerinin tek başlarına kullanımı aynı güçlü etkiyi sağlamada çoğu zaman yeterli olamamaktadır. Ancak nitel araştırmaların sağlık sektörü gibi karmaşık yapıya sahip, birbirinden farklı uzmanlık alanlarının bulunduğu bir hizmet sektöründe uygulanması her zaman kolay olmamaktadır. Ayrıca nitel araştırmaların nicel araştırmalardan farklı olarak uygulanırken dikkat edilmesi gereken oldukça farklı ve önemli aşamaları bulunmaktadır. Bu çalışma ile de nitel araştırmalara ve bu araştırmaların uygulanmasına ilişkin bilgi vermek amaçlanmıştır.

Çalışmanın amacına yönelik olarak ilk bölümde nitel araştırmaların ne anlama geldiğine dair bir giriş yapılmış ve nitel araştırmalar ile nicel araştırmalar arasındaki farklardan, nitel araştırmaların güçlü ve zayıf yönlerinden, nitel araştırmalarda kullanılan örnekleme yöntemlerinden, nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik konularından ve nitel araştırmalarda etik konusundan bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde nitel araştırmalarda kullanılan araştırma yöntemlerinden ve üçüncü bölümde de nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama yöntemlerinden bahsedilmiştir. Sonuç olarak nitel araştırmaların nicel araştırmalar ile birlikte kullanılarak ilgili konuya ilişkin daha derinlemesine ve daha güçlü bilgiler edinilebileceği ifade edilmiştir.

NİTEL ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde nitel araştırmaların amacı, nitel araştırmalar ile nicel araştırmalar arasındaki farklar, nitel araştırmaların güçlü ve zayıf yönleri, nitel araştırmalarda kullanılan örnekleme yöntemleri, nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik ve nitel araştırmalarda etik konusu ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

Nitel Araştırma Nedir?

Nitel araştırmaların amacı sosyal yaşamın belirli bir bölümünü ele alarak incelemektir. Başka bir ifade ile nitel araştırmalar, bireylerin ya da toplumun belirli bir konuya ilişkin eğilimlerini ve deneyimlerini anlamaya çalışmaktadır. Bunun için de bir olguya ilişkin nicel araştırmalar “kaç tane” ve “ne kadar” sorularına cevap ararken nitel araştırmalar “ne”, “nasıl” ve “neden” sorularını yöneltir. Eğer araştırmacının yapılmasındaki amaç bir olguya ilişkin bireylerin ya da toplumun algısını ve deneyimlerini incelemek ise, nitel araştırmaların kullanılması daha uygun olmaktadır. Dolayısıyla nitel araştırmalar bu değerlendirmeleri yaparken sayılar yerine kelimeleri kullanmaktadır (McKusker ve Günaydın, 2015: 537).

Nitel araştırmalar iki durumda kullanılabilirler. Birincisi eğer konuya ilişkin sayısal bir bilgi mevcut ama olayların neden o şekilde gelişmiş olduğuna dair bir ipucu yoksa nitel araştırmaların olayların arkasındaki sebepleri öğrenmek için kullanılabilmesidir. İkincisi ise eğer konuyla ilgili bir araştırma yapılmak isteniyor ancak araştırmaya nereden ve nasıl başlanması gerektiği bilinmiyorsa nitel bir araştırma ile konuya ilişkin bir fikir edinilip ardından yapılması planlanan araştırmacının gerçekleştirilmesi gerektiği durumlarda kullanılmaktadır (Gelling, 2015: 43). Örneğin, Rotchford ve diğerlerinin (2002) KwaZulu-Natal bölgesinin kırsal kesimlerinde yapmış oldukları araştırmada o bölgede yaşayan görme yetisinin önemli bir kısmını kaybetmiş katarakt hastalarının birçoğunun ameliyat olup bu yetilerini tekrar kazanmaları için geliştirilen programa katılmadıklarını fark etmişlerdir. Ancak bu programa neden katılmadıkları ile ilgili bir bilgileri olmadığı için bu hastalar ile görüşme yöntemini kullanarak bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacının sonucunda hastaların kabileler halinde yaşamalarından dolayı bakımlarının diğer kabile üyeleri tarafından sağlandığı, görme yetisini kaybetmenin yaşlanmanın doğal bir etkisi olarak görmeleri ve ameliyat olduklarında öleceklerini düşünmelerinden dolayı bu programa katılmadıklarını keşfetmişlerdir.

Nitel araştırmalar kavramdan da anlaşıldığı gibi elde edilen bulguların istatistiksel teknikler ile değil, bireylerin ya da toplumların belirli bir konuya ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini ifade ettikleri kelimeler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Ancak bazı durumlarda ilgili veriler gözlem ve görüşme yapmak

gibi nitel teknikler ile toplansa da tüm bu verilerin yorumlanması için kelimelerin kodlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Kodlanan bu kelimeler ile de nicel birtakım analizler yardımıyla bulgular yorumlanmaktadır fakat bu durum nitel araştırma kavramına ters düşmektedir. Ayrıca nitel araştırmalardan elde edilen bulguların yorumlanması kişiden kişiye farklılık göstermesinden dolayı çoğu zaman karmaşık hale gelebilmektedir. Nitel araştırmaların uygulanmasında her ne kadar zorluklar yaşansa da konuya ilişkin elde edilen bilgilerin derinliği başka bir araştırma yöntemi ile elde edilememektedir (Strauss ve Corbin, 1990: 11).

Sağlık hizmetlerinde ve sağlık politikası araştırmalarında nitel araştırma yöntemleri özellikle değişimin hızlı olarak yaşanması ve insanın önemli bir faktör olmasından dolayı önemli bir yere sahiptir (Khankeh vd., 2015: 635). Nitel araştırmaların değeri sağlık sektöründe her ne kadar artış gösterse de değerlendirmelerin öznel olması ve uygulamaya ilişkin zorlukların mevcut olmasından dolayı dikkatle kullanılması gereken bir araştırma yöntemidir (O'Brien vd., 2014: 1245).

Nitel ve Nicel Araştırmalar Arasındaki Farklar

Nitel ve nicel araştırmalar arasındaki temel fark esasında cevap aradıkları sorularda ortaya çıkmaktadır. Nitel araştırmalar ne, neden ya da nasıl olmak üzere örneğin "Bazı diyabet hastaları diyabet ile ilgili komplikasyonlar yaşamalarına rağmen neden beslenme düzenlerine dikkat etmezler?" gibi sorulara cevap aramaktadır. Bu soruya nicel araştırma yöntemlerini kullanarak ve istatistiksel analizler yaparak yaşlı diyabet hastalarının genç diyabet hastalarına göre beslenme düzenleri ile ilgili daha fazla şikâyetle buldukları gibi bir sonuca ulaşabiliriz. Ancak altında yatan nedenleri bulmak için ve hatta diyabet hastalarının yaşadıklarını tecrübe ederek konuya ilişkin daha derinlemesine bilgi sahibi olmak için nitel araştırma yöntemlerini kullanmamız gerekecektir. Hastalar ile yapılan derinlemesine görüşmeden sonra yaşlı bireylerin beslenme düzenine uygun menüleri hazırlamakta zorlanması ya da diyabet hastalığını yaşlılığın getirmiş olduğu doğal bir komplikasyon olarak düşünmeleri neden olarak ortaya çıkabilir (Lacey ve Luff, 2009: 5). Nitel ve nicel araştırmalar arasındaki diğer farklılıklara ise aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1: Nitel ve Nicel Araştırmalar Arasındaki Farklar

Nitel Araştırmalar	Nicel Araştırmalar
Belirli bir olguya ilişkin algı ve deneyimi inceler	Belirli bir olguya ilişkin hipotezler kurulur ve test edilir
Yapılan yorumlar öznel dir	Yapılan yorumlar nesnel dir
Sonuçlar genellenemez	Sonuçlar genellenebilir
Bulgular yorumlanırken kelimeler kullanılır	Bulgular yorumlanırken sayılar kullanılır
Olasılıklı olmayan örnekleme yöntemleri kullanılır	Çoğunlukla olasılıklı örnekleme yöntemleri kullanılır
Araştırma sorusu açık uçludur	Araştırma sorusu çoğunlukla kapalı uçludur
Araştırmacı bulguların yorumlanmasında bir araçtır	Araştırmacı çalışmayı hazırlayıcı rolündedir
Elde edilen veriler zengin ve derindir	Elde edilen veriler güçlü ve güvenilir dir

Kaynak: Barnham, 2015: 837-839; Kuş, 2012: 116 kaynaklarından uyarlanmıştır.

Tabloda da görüldüğü gibi nitel ve nicel araştırmalar arasında oldukça önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle literatürde birbirleri yerine kullanılabilir alternatif araştırmalar olmaktan ziyade birbirlerini tamamlayıcı araştırmalar olarak ifade edilmektedir.

Nitel Araştırmalarda Örnekleme

Nitel araştırma kavramı ve yapılma amacı dikkate alındığında örnekleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme yöntemlerinin kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Amaçlı örnekleme yöntemleri seçilmiş olan birey ya da grupların deneyimlerini ve algılarını ya da bir kavramın geliştirilmesini kapsayan araştırma tasarımları için kullanılmaktadır. Burada amaç daha zengin ve kapsamlı bilgilerin edinilebileceği böylece konunun daha derinlemesine incelenmesine olanak tanıyan bireylere ya da gruplara (vakalara) ulaşmaktır. Araştırmacı amaçlı örnekleme yöntemlerinden birini kullandığında kullanma nedenini çok iyi bir şekilde ifade etmelidir. Aksi takdirde araştırmanın yetersiz örnekleme tasarımıyla gerçekleştirildiği gibi eleştirilere maruz kalabilmektedir (Deyers ve Frankel, 2000: 264). Miles ve Huberman (1994: 34) amaçlı örnekleme yöntemlerinde kullanılan en önemli üç tip vakayı şu şekilde tanımlamıştır:

- Tipik vakalar: Çalışılan konu ile ilgili normal ya da ortalama olarak kabul edilen vakalardır
- Aykırı ya da uç vakalar: Çalışılan konu ile ilgili normalin dışında kabul edilen vakalardır

- Olumsuz ya da doğrulanmayan vakalar: Çalışılan konu ile ilgili belirlenmiş sınırların (kuralların) dışında kalan vakalardır

Nitel araştırmalarda olasılıklı örnekleme yöntemlerinin kullanımının uygun olmaması esasında araştırmanın amacı ile ilgilidir. Olasılıklı örnekleme yöntemleri örnekleme dahil edilecek olan vakaları rastgele seçmekte ve dolayısıyla tümüne eşit seçilme şansı tanımakta olup, ilgili popülasyona genellenebilirliğini artırmaktadır. Ancak nitel araştırmalarda amaç çalışmadan elde edilen sonuçların genellenebilmesi değil, o durumu tecrübe eden bireylerin konuya ilişkin algılarını ve deneyimlerini derinlemesine incelemek ve daha zengin bilgiler elde etmektir (Marshall, 1996: 523). Nitel araştırmalarda kullanılacak amaçlı örnekleme yöntemleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: Nitel Araştırmalarda Kullanılabilecek Olan Amaçlı Örnekleme Yöntemleri

Örnekleme Yöntemi	Kullanım Amacı
Yoğun örnekleme	Bir fenomenin yoğun bir şekilde açıklanmasına olanak tanıyan bilgi yönünden zengin vakaların incelenmesinde (ancak yoksul ya da gelir düzeyi çok yüksek hastalar gibi aykırı ya da uç vakalar hariç)
Aşırı ve aykırı durum örnekleme	Bir fenomene ilişkin olağanüstü durumların incelenmesinde
Maksimum çeşitlilik örnekleme	Çok çeşitli vakaları inceleyerek bu çeşitlilikler arasında ortak bir olgunun olup olmadığının değerlendirilmesinde
Homojen örnekleme	Birbirine benzeyen vakaları inceleyerek belirli bir grubun derinlemesine incelenmesinde
Tipik durum örnekleme	Bir fenomene ilişkin normal, ortalama veya tipik olarak kabul edilen vakaların incelenmesinde
Kritik durum örnekleme	Mantıksal bir genellemenin yapılmasını ve diğer vakalara da bilginin aktarılmasının sağlanmasında başka bir deyişle bu vakada eğer bu şekilde olduysa diğer vakalarda da bu şekilde olacaktır çıkarımının yapılmasında
Kartopu örnekleme	Konu ile ilgili zengin bilgiye sahip olgunun konu ile ilgili diğer olgulara diğer olguların da başka ilgili olgulara yönlendirmesinde
Ölçüt örnekleme	Belirli kriterlere göre seçilmiş vakaların değerlendirilmesinde
Doğrulamaya ve yanlışlamaya örnekleme	İlk vakaların derinlemesine analiz edilerek değerlendirilmesinde ve istisna ve farklılıkların aranmasında, fenomeni doğrulayacak ya da yanlışlayacak durumların keşfedilmesinde
Kolayda örnekleme	Zaman, emek ve harcamalardan tasarruf edilmek istendiğinde, genellikle araştırmacının diğer örnekleme yöntemlerini kullanma durumu olmadığında erişilmesi kolay vakaları ele aldığıda

Kaynak: Patton, 1990: 182-183; Yıldırım ve Şimşek, 2006: 107.

Nitel araştırmalarda kullanılacak örneklemin büyüklüğü belirlenirken dikkat edilmesi gereken üç kriter yer almaktadır (Cropley, 2002: 79-80):

- Araştırmanın odağı: Araştırmanın hangi konuyu incelemek üzere yapılacağı dikkate alınmalıdır. Eğer bir örnek olay incelemesi yapılacak ise belki de örneklem büyüklüğü 1 kişi olacaktır.
- Veri miktarı: Araştırmada eğer bir konu detaylı bir şekilde incelenmek isteniyorsa, daha az sayıda vaka ile görüşülerek daha derinlemesine görüşmeler yapılmalıdır.
- Kuramsal örnekleme: Araştırmada eğer yeni vakalar görüşülen vakalardan elde edilen bilgilere bir yenisini katmıyor ise, daha fazla vaka ile görüşmenin araştırmaya bir katkı sağlamayacağını ifade etmektedir.

Sonuç olarak nitel araştırmalarda örneklem seçimi dikkatle gerçekleştirilmesi gereken bir aşamadır ve araştırmacının seçmiş olduğu örnekleme yönteminin nedenlerini açıkça ifade etmesi gerekmektedir. Çünkü nitel araştırmalarda örneklemin seçimi araştırmacının kalitesini doğrudan etkilemektedir (Coyne, 1997: 623).

Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda olduğu gibi nitel araştırmalarda da geçerlik ve güvenilirlik konusu araştırmanın tasarımı, verilerin analizi, bulguların yorumlanması ve araştırmanın kalitesinin ifade edilmesi gibi aşamalarda büyük önem taşımaktadır. Ancak nitel araştırmaların amacının genelleme yapmak olmaması ve belirli bir konuyu derinlemesine incelemek olmasından dolayı geçerlik ve güvenilirlik kavramları da nitel araştırmalarda farklı kavramlar ile ifade edilmektedir (Golafshani, 2003: 601). Bu kavramlar aşağıdaki tabloda karşılaştırılmalı olarak verilmiştir.

Tablo 3: Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenirlik Kavramları

Perspektif	Nitel Araştırmalar	Nitel Araştırmalar
Bulguların doğruluğu nasıl sağlanabilir?	İçsel Geçerlik	Kredibilite
Bulgular diğer durumlarda da nasıl kabul edilebilir?	Dışsal Geçerlik	Aktarılabirlik
Aynı durumda tekrar edilen çalışmalar sonucunda elde edilen bulguların tutarlı olması nasıl sağlanabilir?	Güvenirlik	Bağımlılık
Elde edilen bulgular araştırmacının ya da başka bir faktörün etkisinde kalmadan objektif bir şekilde nasıl ifade edilebilir?	Nesnellik	Uygunluk

Kaynak: Sarma, 2015: 184.

Nitel araştırma kapsamında gerçekleştirilen çalışmaların sonucunda elde edilen bulguların geçerlik ve güvenilirliklerini artırmak için birbirinden farklı birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir.

Tablo 4. Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenirliğin Artırılması

Kriter	Uygulanabilecek Stratejiler
Kredibilite	Literatürde çeşitleme (triangulation) olarak ifade edilen bu kavram ile araştırmada birden çok veri toplama yöntemi ve veri analiz yöntemi kullanılarak ve birden çok araştırmacının bulguları yorumlaması sağlanarak kredibilite artırılmaya çalışılmalıdır.
Aktarılabirlik	Benzer diğer durumlara aktarılabirliğin sağlanması için uygun veri tabanlarının oluşturulması sağlanmalıdır.
Bağımlılık	Araştırmacılar aynı koşullarda aynı katılımcılar ile çalışmayı tekrarlayarak elde edilen bulguların benzer olduğunu göstermelidirler.
Uygunluk	Araştırmacılar yaptıkları görüşmeleri ve gözlemleri devamlı olarak not etmelidirler böylece elde edilen bulguların uygunluğu gösterilebilmelidir.

Kaynak: Krahn ve Putnam, 2003: 188.

Nitel araştırmalarda elde edilen bulguların geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanmasındaki diğer faktörlerden birisi de araştırmacının kendisidir. Araştırmacının konuyla ilgili tecrübeli, bilgili ve dikkatli olması da yapılan nitel araştırmaların geçerlik ve güvenilirliğini artıran önemli bir etkidir (Pyett, 2003: 1172).

Nitel araştırmalarda her araştırmacının olayları yorumlama şeklinin farklı olabileceği kabul edilmektedir. Aynı veriyi iki araştırmacı inceleyip farklı bir şekilde algılayıp farklı bir şekilde yorumlayabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 259). Bu durumda nitel araştırmalarda güvenilirlik için verilerin kodlanmasında karşılaşılabilecek olan bireysel etkileri ortadan kaldırmak için veri setlerinin birden fazla kodlayıcı tarafından kodlanması gerekmektedir (Creswell, 2013: 253). Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus ise farklı kodlayıcılar arası bir uyumun olması zorunluluğudur. Miles ve Huberman'a (1994) göre bu uyum değerleri nitel verilerde güvenilirliğin sağlanmasında kullanılmaktadır. Buna ilişkin uyumun değerlendirilmesi ise aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır.

$$\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği Sayısı}}{\text{Görüş Birliği Sayısı} + \text{Görüş Ayrılığı Sayısı}}$$

İlgili formül kullanılarak hesaplanan güvenilirlik katsayısının minimum %80 olması istenmektedir. Buna göre %80 ve üzeri değerler güvenilir kabul edilirken, %80 altı değerler güvenilir olarak kabul edilmemektedir (Miles ve Huberman, 1994: 64).

Nitel Araştırmalarda Etik

Tüm araştırmalarda olduğu gibi nitel araştırmalarda da araştırmayı gerçekleştiren ekip, araştırma kapsamında incelenen vakalar, araştırma sonuçlarını kullanacak olan birimler, araştırmaya destek veren finansörler ve elde edilen sonuçlardan etkilenecek olan popülasyon olmak üzere birden çok paydaş yer almaktadır. Araştırmacının rolü tüm bu paydaşlara karşı tarafsız bir şekilde davranmak ve araştırmadan elde edilen bulguları nesnel bir şekilde değerlendirmeye çalışmaktır (Patton ve Cochran, 2002: 5).

Nitel bir araştırma yaparken dikkat edilmesi gereken dört önemli kriter Beauchamp ve Childress (2001) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

- *Otonomi*: Araştırmada yer alan katılımcıların haklarına saygı duyulması,
- *Fayda*: Araştırmanın yapılma amaçlarından birisi de elde edilecek sonuçların fayda sağlayacak nitelikte olması,
- *Zarar vermeme*: Faydalı sonuçlar elde ederken aynı zamanda zarar verilmemesi,
- *Adalet*: Araştırmacının her aşamada tüm paydaşlar için eşitliği göz önünde bulundurmasıdır.

Nitel araştırmalar da dâhil tüm araştırmalarda dikkat edilmesi gereken en önemli iki etiksel husus ise katılımcıların araştırmaya katılmak istediklerine dair rızalarının alınması ve katılımcılardan elde edilen bilgilerin mahremiyetinin sağlanmasıdır. Her ne kadar aydınlatılmış onam formları ve etik ve kurum izinleri alınmış olsa da bu hususların yerine getirilmesinde en önemli rol araştırmacıdır (Glesne, 2013: 228-236).

NİTEL ARAŞTIRMALARDA KULLANILAN ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Çalışmanın bu bölümünde nitel araştırmalarda en sık kullanılan araştırma yöntemleri olan etnografya, fenomenoloji, gömülü teori ve örnek olay yöntemlerinden bahsedilmiştir.

Etnografya

Etnografik araştırma yönteminin temel amacı belirli bir konuya ilişkin olarak katılımcıları içinde buldukları kültürel çevre içerisinde gözlemleyerek betimlemeler yapmaktır. Burada önemli olan katılımcıları doğal çevrelerinde izlemek ve gözlem sonucunda elde edilen bilgileri katılımcıların bulunduğu ortamın kültürel özellikleriyle bağdaştırabilmektedir (Agafonoff, 2006: 117).

Etnografik araştırmaların özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Atkinson ve Hammersley, 1998: 110-111; Goulding, 2005: 299);

- Bu araştırmalarda bireylerin tecrübe ve davranışlarını içinde buldukları kültürlerin ne derecede etkilediği ortaya konmaktadır.
- Etnografik araştırmalarda nispeten daha küçük örneklem büyüklükleri ile çalışılmaktadır.
- Etnografik araştırmalarda odak noktası çalışılan grup yapısı ve kültürel çevresidir. Araştırmacı incelenen kültürel çevrenin bir parçasıdır ve bu kültürden etkilenmektedir.
- Araştırmada veri toplama aşamasında izlenen temel yaklaşım “yapılandırılmamışlık” üzerine kuruludur.
- Elde edilen verilerin analizinde bireylerin davranışları ve sözel ifadeleri yorumlanmaktadır.

Etnografik araştırmanın amacından yola çıkarak doğallık, kavrayış, tecrübe ve keşif olmak üzere dört temel ilke tanımlanmıştır. *Doğallık*, araştırmaların katılımcıların doğal çevrelerinde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Kavrayış ilkesi, araştırmacının kültürel çevreyi yorumlayabilmesi adına kendisini gözlemlediği katılımcıların yerine koymasídır. Üçüncü ilke olan tecrübe ilkesinde kavrayış ilkesi ile bağlantılı olarak araştırmacının kültürel çevreyi daha iyi anlayabilmek adına katılımcıların günlük yaşamlarının içerisinde yer alması ve olayları tecrübe etmesi anlamına gelmektedir. Son olarak keşif ilkesi yapılandırılmamışlık özelliği ile ilgili olarak araştırmacının araştırma öncesinde belirlediği bir düşünceye yönelik olarak araştırmayı tasarlamaması gerektiğini aksi takdirde gözlem sırasında gelişen olayların doğasını anlamakta güçlük çekebileceğini ifade etmektedir (Akturan ve Dinçer, 2013: 45-46).

Etnografik araştırmaların ilk elden bilgi edinilmesini sağlayan bir saha araştırması olması gibi güçlü bir yönünün bulunması ile beraber uygulanmasında birtakım zorluklar ile karşılaşılabilmektedir. En önemli sorunlardan biri araştırmacının katılımcıların doğal çevrelerini anlayabilmek adına kendilerini onların yerine koyarak düşünmeleri (emic) ve araştırmacı olarak dışarıdan olayları inceleyerek (etic) gözlemlerini yorumlamaya çalışmalarıdır. Ayrıca katılımcıların gözlemlendiklerini bildiklerinde farklı davranabilme ihtimallerine de dikkat edilmesi gerektiğinden etnografik bir araştırma yöntemini kullanacak olan araştırmacının konu ile ilgili tecrübeli ve bilgi sahibi olması gerekmektedir (Cutler, 2004: 119).

Kingsfisher ve Millard (1998) tarafından yapılan çalışmada, çoğunlukla düşük gelirli Afrikalı-Amerikalı kadınların geldiği bir klinikte çalışan sağlık personelinin Avrupa kökenli Amerikalılar olduğu görülmüştür. Afrikalı-Amerikalı kadınların çoğunluğunda laktöz hassasiyeti olduğu bilinmektedir. Bu durumun beslenme programlarının hazırlanmasında etkili olup olmadığı değerlendirilmek istenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgularda hastalar ve çalışan-

lar arasında böyle bir sosyo-kültürel farklılığın olmasının alternatif beslenme programlarının düzenlenmesinde bir engel oluşturduğu görülmüştür.

Fenomenoloji

Fenomenoloji, belirli bir olgunun varlığını katılımcıların o olguya ilişkin algısına ve deneyimlerine dayanarak incelemeyi amaçlamaktadır. Fenomenolojinin gelişimi çok eski dönemlere kadar uzansa da bir bilim dalı olarak ilk kez Edmund Husserl'in öncülüğünde yirminci yüzyılın ilk döneminde gelişim göstermiştir (Jasper, 1994: 310).

Fenomenolojik araştırmalarda bir konunun olgu olarak ifade edilip incelenmesi katılımcının konumuna, bakış açısına, deneyimlerine ve algısının oluşmasındaki amacına göre değişmektedir. Dolayısıyla her konu bir olgu olarak ele alınıp, incelenmemelidir (Willig, 2013: 252).

Fenomenolojik bakış açısına göre tek bir gerçeklik yoktur ve var olan gerçeklik bireylerin ilgili olguyu nasıl algıladığına ve zamana göre değişim gösterebilmektedir (Giorgi ve Giorgi, 2003: 27). Farklı bireylerin aynı durumda aynı olguyu farklı bir şekilde algılıyor olmaları fenomenolojik araştırmaların temelini oluşturmaktadır. Örneğin, bir dersin dönem sonunda yapılan sınav sorularına dersi alan öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar birbirinden farklı olacaktır.

Örneğin Thibodeau (1993) yapmış olduğu çalışmada yaşlı bir bireyin bakımını üstlenen aile üyelerinin tecrübelerini araştırmak istemiştir. Bu amaca yönelik olarak on aile ile görüşmüş ve onların bu süreçte yaşadığı tecrübeleri incelemiştir. Bazı aile üyeleri yaşadıklarını pozitif bir şekilde ifade ederken bazı aile üyeleri de negatif yönde etkilendiklerini ifade etmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulguların evde sağlık hizmeti sunan kurumlara bir yol göstermesi amaçlanmıştır. Çalışma incelendiğinde yaşlı bir bireyin bakımını üstlenmek bu araştırmanın olgusunu ifade etmektedir. Bu olguya ilişkin on aile ile görüşülmüş ve algıları değerlendirilmiştir. Olguyu daha derinlemesine incelemek adına nispeten daha küçük bir örneklem ile çalışılmıştır. Aile üyeleri ile yapılan görüşmeler sonucunda bazı aile üyelerinin bu durumu pozitif yönde algıladıkları ve bu durum kişisel gelişimlerine katkıda bulduklarını ifade etmişler ancak diğer aile üyeleri de bu durumu negatif yönde algıladıkları ve günlük işlerine yoğunlaşmadıklarını ve kendilerine özel vakit ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Görüldüğü gibi benzer durumu yaşayan bireyler olguyu birbirlerinden oldukça farklı bir şekilde algılamışlardır.

Sonuç olarak fenomenolojik araştırmaların sağlık sektöründe kullanımı bireylerin sağlık hizmetlerinin sunumu sürecinde yaşananları nasıl algıladıklarını ve tecrübe ettiklerini belirleyerek ortaya çıkan zorlukların aşılmasında yol gösterici olabileceği ifade edilmektedir (Bassett, 2004: 160).

Gömülü Teori

Herhangi bir araştırma projesinin en önemli noktası kavramsallaştırmaya ihtiyaç duymasıdır. Bu iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi araştırma için bir hazırlık olması için yapılmaktadır böylece okuyucuya çalışmanın odak noktası ile ilgili bilgi verilmiş olmaktadır. İkincisi ise araştırmanın başında ilgili konuya ilişkin bir literatür taraması yaparak gerçekleştirilmekte olup daha sonraki araştırmalarda kullanılmak üzere konunun temel yapısını ortaya koymaktadır (Limb, 2004: 56).

Literatürde gömülü teori, alt teori ya da temellendirilmiş teori olarak ifade edilen bu yöntem Glaser ve Strauss (1967) tarafından oluşturulmuş ve özellikle Strauss ve Corbin (1998) ve Charmaz'ın (2002) çalışmaları ile genişletilmiştir (Glesne, 2013: 29). Bu araştırma yönteminin temel amacı kavramsal kategoriler arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve bunların hangi kuramsal ilişkiler bağlamında oluştuğunu, değiştiğini ve sürdürüldüğünü ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır (Charmaz, 2002: 675).

Bu araştırma yönteminde kavramın ortaya çıkarılması, verinin sistematik bir şekilde toplanması ve analiz edilmesine bağlı olmaktadır. Burada araştırmacının çalışmanın başında herhangi bir fikir ile araştırmaya başlamaması ve dolayısıyla kategoriler altında yer alan gerçek kavramı tanımlaması beklenmektedir. Kavrama ulaşabilmek için öncelikle karmaşık olan verinin kodlanması gerekmektedir (Strauss ve Corbin, 1990: 11-12).

Verinin kodlanmasında dört kodlama türü kullanılmaktadır (Corbin ve Strauss, 1990: 12):

- Açık Kodlama: Araştırmacı bu kodlama türünde eğer görüşme yöntemi kullanmışsa görüşme formunda yer alan her bir kelime ve cümle üzerinde tek tek durmakta ve anlam ifade edebilecek olanlar kodlanmaktadır.
- Aksiyal Kodlama: Araştırmacı bu kodlama türünde daha önceden belirlediği ve belirlemeye devam ettiği kategorileri ilişkilendirmektedir.
- Seçmeli Kodlama: Bu kodlama türü çalışmanın ilerleyen bölümlerinde kullanılmakta olup, belirlenmiş olan kategorilerden bir tanesini çekirdek kategori olarak belirleyip diğer tüm kategorileri bu çekirdek kategori ile ilişkilendirmeyi içermektedir.
- Kilit Nokta Kodlama: Bu kodlama türü hem aksiyal hem de seçmeli kodlama türlerini içermektedir. Bu kodlama türünde esas olan kodlanmış olan verilerden araştırmanın amacına göre en önemli olanlarının belirlenip bir araya getirilmesi ve ortak noktaları olan en üst noktanın başka bir deyişle kavramın ortaya çıkarılmasıdır.

Poteat ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada cinsiyet değiştiren bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminde ve sağlık hizmetlerini kullanmada ortaya çıkan eşitsizlik ve damgalanmanın sağlık çalışanları açısından nasıl değerlendirildiğini anlamak için gömülü teori araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu amaca yönelik olarak 55 cinsiyet değiştirmiş birey ve 12 sağlık çalışanı ile damgalanma, ayrımcılık ve hasta ile sağlık profesyoneli arasındaki iletişim ile ilgili derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre cinsiyet değiştiren bireyler sağlık çalışanlarının ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağını bilmediklerini düşünmekte ve bu durumun da hasta ve sağlık çalışanı arasındaki normal güç dengesini bozduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak kişilerarası damgalama davranışının hizmet sunucusunun belirsizliği karşısında tıbbi güç ve otoriteyi güçlendirdiği ifade edilmiştir.

Örnek Olay

Örnek olay yönteminde diğer nitel araştırma yöntemlerinden farklı olarak önemli olan nokta veri toplanması ve analiz edilmesinden ziyade belirli bir analiz birimine başka bir deyişle olaya (vakaya) odaklanılmasıdır. Örnek olay araştırmalarında analiz birimi bir kurum, bir şehir, bir grup insan, toplum, bir hasta, bir okul, bir uygulama, bir kaza, bir durum ya da bir deneyim olabilmektedir. Örnek olay araştırmalarının özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Willig, 2013: 299-300):

- *Bireysel farklılıkları araştıran bir bakış açısına sahiptir:* Burada araştırmacının geneli ele almaktansa, belirli bir olayı tüm özellikleriyle anlamaya çalışmaktır.
- *İçeriksel veriyi dikkate almaktadır:* Araştırmacı olayı kapsadığı tüm konular ile birlikte ele almaktadır. Bu nedenle belirli olaylar araştırmacının odağı olarak tanımlanmalıdır.
- *Çeşitleme yöntemini kullanmaktadır:* Örnek olay araştırmalarında konuyu daha derinlemesine inceleyebilmek için birçok veri toplama yöntemi bir arada kullanılmaktadır.
- *Geçici özelliğe sahiptir:* Örnek olay araştırmalarında incelenen olayın özellikleri zaman içerisinde değişime uğrayabilmektedir.
- *Teorinin oluşmasına zemin hazırlar:* Örnek olay araştırmaları belirli bir konuya ilişkin derinlemesine incelemelerin yapılmasını içerdiğinden tüm süreçleri ele almaktadır ve bu da incelenen olayın arkasındaki teorinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır.

Sağlık sektöründe hizmet sunumunda yaşanan zorluklardan dolayı sağlık kurumlarında gerçekleştirilen müdahalelerin değerlendirilmesi adına örnek olay

araştırmalarının kullanımı politikacılar ve planlayıcıların ilgisini çekmektedir. Politika araştırmalarında örnek olay çalışmaları geliştirilmiş olan politikaların, yürürlükte olan uygulamaların ve sağlık hizmetlerinin yönetiminde kullanılabilmektedir (Keen, 2006: 119).

Singer ve diğerleri (2000) yapmış oldukları çalışmada tıpta kullanılan yeni teknolojilerin satın alınmasında önceliklerin belirlenmesini etkileyen faktörleri tanımlamak istemişlerdir. Bu çalışmada örnek olay ve gömülü teori yöntemini kullanmış ve 26 uzman ile görüşme yapmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre satın almada önceliklerin belirlenmesinde kararı veren kurum, kararı veren bireyler, dikkate aldıkları faktörler, kararı alma nedenleri, karar verme süreci ve alım sürecinde yaşanan zorluklar olmak üzere altı faktörün ortaya çıktığını bulmuşlardır.

NİTEL ARAŞTIRMALARDA VERİ TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Çalışmanın bu bölümünde nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama yöntemlerinden olan görüşme, odak grup, gözlem ve literatür incelemesi konularından bahsedilmiştir.

Görüşme

Nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama yöntemi görüşme yöntemidir. Görüşmeler araştırmanın amacına yönelik olarak katılımcılar ile gerçekleştirilen sohbetlerdir. Yapılacak olan görüşmeler araştırmanın amacına yönelik olarak *yapılandırılmış*, *yarı yapılandırılmış* ve *yapılandırılmamış görüşmeler* olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır. Yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı çalışmada yer alan tüm katılımcılara daha önceden belirlenmiş olan soruları sistematik bir şekilde sorar ve bu soruların çerçevesi dışına çıkmayarak tüm katılımcılardan karşılaştırılabilir veriler elde etmeye çalışır. Dolayısıyla araştırmacı çalışmaya başlamadan önce konu ile ilgili olarak belirli bir düşünceye sahiptir ve o doğrultuda veriyi toplamaktadır (Green ve Thorogood, 2004: 79-80). Araştırmacı bu yöntemde soruları genel ifadeler ile sormaya çalışmakta ve böylece konu ile ilgili derinlemesine bilgi sahibi olmayı amaçlamaktadır. Bu yöntemde ortalama olarak en az 5 en fazla 10 soru sorulması önerilmektedir (DiCicco-Bloom ve Crabtree, 2006: 316). Ancak bu yöntemin her durumda uygulanması özellikle araştırmacı konu ile ilgili yeni birtakım yaklaşımları ortaya çıkarma amacı taşıyorsa uygun olmamaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler arasında yer alan bir yöntemdir. Bu yöntem derinlemesine ya da etnografik bir araştırma için yapılan görüşmelerden daha yapılandırılmış ancak tüm katılımcılara aynı soruların sorulup benzer çerçevede cevapların alınmaya ça-

lışıldığı görüşmelerden de daha az yapılandırılmış niteliktedir. Bu yöntemde yer alan kapalı uçlu sorular ile çalışmaya katılan katılımcıların verdiği cevapların karşılaştırılabilir nitelikte olma avantajından faydalanırken, görüşmenin gi-dişatına göre sorulan açık uçlu sorular aracılığıyla konunun derinliğine incelenmesi olanağı elde edilmektedir. Bu görüşme yönteminde araştırmacı çalışmaya başlamadan önce en az 1 en çok 3 soru olmak üzere bir görüşme formu hazırlar ve tüm katılımcılara hem bu soruları yöneltilir hem de her bir katılımcı ile yapılan görüşmenin yönelimine göre farklı sorular yönelterek veri toplamaya çalışmaktadır. Araştırmacı daha zengin veriler elde edebilmek için açık ve net sorular sormalı, evet-hayır cevaplarının alınacağı sorulardan ziyade konuyu neden ve nasıl algıladıklarını anlamak üzere sorular tasarlamalı ve katılımcının soruyu cevaplamasında ona yardımcı olmalıdır (Sankar ve Jones, 2008: 118-121).

Yapılandırılmamış görüşmelerde çalışmanın öncesinde belirlenen bir soru yapısı bulunmamaktadır ve dolayısıyla tüm katılımcılara aynı sorular yöneltilmemektedir. Ancak bu görüşme türünde araştırmacının konuya ilişkin bir odak noktası vardır ve katılımcı ile gerçekleştirdiği bu görüşme o odak noktası etrafında şekillenmektedir. Görüşmede katılımcının konuşmalarından kilit olan bilgiler seçilir ve araştırmacı bu bilgileri katılımcının davranışlarına ilişkin gözlemlerini de göz önünde bulundurarak anlamlandırmaya çalışır (Di-Cicco-Bloom ve Crabtree, 2006: 315).

Sonuç olarak görüşme yönteminin amacı yalnızca sorulan sorulara cevapları almak, bir hipotezi test etmek ya da kullanılmakta olan kavramları değerlendirmek değildir. Görüşme yönteminin amacı, katılımcıların konuya ilişkin edinmiş oldukları tecrübeleri ve ilgili konuyu nasıl algıladıklarını ve nasıl ifade ettiklerini anlamaya çalışmaktır (Seidman, 2006: 9).

Odak Grup

Odak gruplar kısa süre içerisinde incelenmek istenen konuyla ilgili ortak deneyim, görüş ve beklentilere sahip bireylerden oluşan grup üyelerinin birbirleriyle fikir alışverişleri yaparak daha zengin veriler ortaya çıkarmasına yarayan bir veri toplama yöntemidir. Bu yöntem ile konuya ilişkin veri fikirlerin paylaşılması ile birlikte daha derinleşmekte ve zenginleşmektedir. Odak gruplar farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Örneğin, diğer veri toplama yöntemi olan gözlem ve görüşmeler ile birlikte kullanılarak ortaya çıkan fikirler daha sonraki araştırmalarda kullanılabilir ve elde edilen veri diğer yöntemlerle desteklenerek yorumlanabilir. Diğer taraftan araştırma ile ilgili zaman ve maliyet sınırlılığı var ise, odak gruplar veriyi toplamak adına tek başlarına da kullanılabilirler. Odak grup yönteminin en önemli avantajı katılımcılardan elde edilecek olan verinin zenginliğidir. Bir diğer önemli avantajı da konuya ilişkin görüşlerin

fikir alışverişi yapılarak daha kapsamlı olarak ele alınması sağlarken aynı zamanda bunu daha az maliyetle ve daha kısa bir sürede gerçekleştirmesidir. Bu yöntemin avantajlarının yanı sıra en önemli dezavantajı elde edilecek olan verinin grup dinamiğinden etkilenmesidir. Bu durum bazı grup üyelerinin diğer grup üyelerinin fikirlerini açık bir şekilde ifade etmesine engel olabilmektedir (Kitzinger, 1995: 299-300; Stringer, 2004: 10-11; Willig, 2013: 122-123).

Odak gruplar, konunun derinlemesine ele alınabilmesi ve grubun yönetiminin etkin bir şekilde sağlanabilmesi için nispeten küçük (genellikle 6-12 katılımcı) gruplar halinde gerçekleştirilmektedir. Odak grup görüşmelerini yöneten bir yönetici bir de asistan olmalıdır. Yönetici soruları sorarken ve grubu konunun gidişatına göre yönlendirirken, asistan bu süreci kayıt altına almaktadır. Odak grup görüşmeleri ortalama olarak 1 ya da 2 saat sürmeli ve yöntemin dezavantajından kaçınmak ve daha zengin bir veri elde etmek adına grup üyeleri birbirini tanımayan farklı demografik özelliklere sahip bireylerden oluşturulmalıdır (Green ve Thorogood, 2004: 111).

Sonuç olarak odak grup yöntemi kısa bir zaman sürecinde diğer veri toplama yöntemlerine nispeten daha az maliyetle konuya ilişkin daha zengin ve kapsamlı veriler elde etmek için gerçekleştirilmekte ve eğer ilgili konu bir sorun ile ilişkiliyse de sorunun çözümüne ilişkin ortaya çıkan alternatiflerden en iyi olanın seçilmesi için bir stratejinin oluşturulmasına olanak sağlamaktadır (Flick, 2009: 197).

Gözlem

Gözlem, incelenmek istenen konu kapsamında insanları, nesnelere ve olayları sistematik bir şekilde gözleyerek teşhis ve not etme sürecidir. Bu veri toplama yöntemi özellikle doğal çevre içerisinde bireylerin davranışlarının yorumlanması amaçlandığında ve diğer veri toplama yöntemleriyle daha zengin veriler elde etmek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca bireyler ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen verilerin gözlem yapılarak tutarlı olup olmadığı da kontrol edilmektedir. Gözlem yöntemi ilgili konunun bir bütün olarak algılanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Mulhall, 2003: 306-307).

Nitel araştırmalarda gözlem katımlı gözlem ve katımsız gözlem olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Ayrıca her iki gözlem yöntemine ek olarak mekanik gözlem olarak adlandırılan yöntem de birlikte kullanılabilir. Katımlı gözlem, gözlemci olarak katılım ve tam katılım; katımsız gözlem de katılımcı olarak gözlem ve tam gözlem olmak üzere kendi içlerinde iki boyuta ayrılmaktadırlar (Agafonoff, 2006:118).

Katımlı gözlem yönteminde gözlemci olarak katılımda, araştırmacı öncelikle konunun kapsamına giren (gözlemleyeceği) kişiler ile ilişkiler geliştirir ve

daha sonra topluluk içerisinde bu davranışları gözlemler. Tam katılımı ise araştırmacı gözlemleyeceği topluluk ile birlikte vakit geçirir ve onlarla birlikte faaliyette bulunur. Katılımlı gözlemdeki bu iki boyut arasındaki en önemli fark gözlemci olarak katılımı araştırmacının kimliği gözlemlenecek olan bireyler tarafından bilinirken, tam katılımı araştırmacının kimliği bu bireyler tarafından bilinmemektedir (Mulhall, 2003: 308).

Katılımsız gözlem yönteminde tam gözlemden araştırmacı ile gözlenen bireyler arasında belirli bir uzaklık vardır ve araştırmacı bu bireylerin davranışlarını etkilemekten kaçınmaktadır. Bu yöntemde etik konuların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Katılımlı olarak gözlemden araştırmacı topluluk içerisinde yer almaz ancak o topluluğu oluşturan bireyler ile görüşmeler yaparak bu görüşmeler sırasında onların davranışlarını gözlemler (Flick, 2009: 223).

Nitel araştırmalarda veri toplama yöntemi olarak gözlem kullanıldığında her iki yöntemde de araştırmacı verileri kayıt altına almak için fotoğraf makinesi, video kamera ve ses kayıt cihazı gibi mekanik araç gereçler kullanabilmektedir. Bu yöntem mekanik gözlem olarak adlandırılmakta ve her iki yöntemi destekleyici bir yöntem olarak ifade edilmektedir (Arnould ve Wallendorf, 1994: 487).

Doküman İncelemesi

Nitel araştırmalarda veri toplamak için gözlem, görüşme ve odak grup yöntemlerinin olanaklı olmadığı ya da uygun olmadığı durumlarda ya da araştırmacının geçerliliğini artırmak amacıyla araştırılan konuya ilişkin olarak yazılı ve görsel materyaller de araştırmaya dâhil edilebilmektedir (Berg, 2004: 199).

Sağlık sektöründe yapılacak olan bir araştırma için incelenecek olan dokümanlar daha önceki araştırmaların raporları ve yayınları, klinik ya da diğer hizmet birimlerinde tutulan kayıtlar ve sağlık politikalarına ilişkin raporlar olarak ifade edilebilmektedir. Daha önceki araştırmalara ilişkin yayınlar incelenerek yapılacak olan araştırma ile benzeyen ve ayrılan noktaları belirlenip, yapılacak olan araştırmanın katkısının ne ölçüde olacağı ifade edilebilir. Eğer klinik ya da diğer hizmet birimlerinde tutulan kayıtlara erişim sağlanabilirse, ilgili hizmetleri kullananlar ve neden bu hizmetleri kullandıklarına dair bilgiler edinilebilmektedir. Sağlık politikalarına ilişkin raporların incelenmesi de araştırmanın çerçevesinin belirlenmesinde ve elde edilecek olan sonuçların ne ölçüde fayda sağlayacağına ifade edilmesine olanak sağlamaktadır (Patton ve Cochran, 2002: 19).

Sonuç olarak konuyla ilişkili dokümanların incelenmesi daha zengin ve kapsamlı bir verinin elde edilmesinde ve konuya ilişkin çıkarımların yapılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca yapılacak olan araştırmanın literatüre ne açıdan katkı sağlayacağına ifade edilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE NİTEL ARAŞTIRMALARIN KULLANIMI

Geleneksel anlamda nitel araştırmalar antropoloji, sosyoloji, psikoloji ve toplum dilbilimi gibi alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda eğitim, hemşirelik ve toplum sağlığı gibi farklı disiplinlerde de kullanılmaya başlanmıştır (WHO, 1994: 2). Sağlık alanı için nitel araştırmaların kullanımı çok eskiye dayanmamakla birlikte kullanım sıklığı giderek artmaktadır (Sofaer, 1994: 1101; Hoddinott ve Pill, 1997: 313). Ancak bu noktada sağlık hizmetlerinde nitel araştırmaların mı nicel araştırmaların mı kullanılmasının daha doğru bir yaklaşım olacağına ilişkin birtakım tartışmalar bulunmaktadır. Birçok sağlık hizmetleri ve sağlık politikası araştırmacısı ya niteliksel yöntemleri tek başına ya da niceliksel yaklaşımlarla birlikte kullanmaktadır. Her iki yöntemin birlikte kullanılması sağlık hizmetleriyle ya da politikalarıyla ilgili konuların derinlemesine incelenmesine olanak tanıdığı için kullanılması daha çok önerilen bir araştırma yaklaşımıdır (WHO, 1994: 2; Sofaer, 1999: 1102). Bu nedenle literatürde her iki yöntemin bir arada kullanıldığı pek çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Örneğin Baskerville ve diğerlerinin (2001) Kanada'da hizmet sunan 54 aile hekimi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada hekimlerin koruyucu sağlık hizmetleriyle ilgili yürürlüğe giren 22 uygulama hakkındaki görüşleri hem nitel hem de nicel araştırma yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Aynı şekilde Kutner ve diğerleri (1999) tarafından terminal dönem hastalarının bilgi ihtiyaçlarını belirlemek için yapmış oldukları çalışmada nitel ve nicel çalışmalar bir arada kullanılmıştır.

Sağlık hizmetlerinde nitel araştırmaların kullanılmasını teşvik edici çok sayıda faktör bulunduğundan nitel araştırmaların kullanım alanları da oldukça geniştir. Temel olarak sağlık hizmetlerinde nitel araştırmaların kullanım alanları (Bowling, 2002; Pope, 2002; Bradley vd., 2005; Crosson vd., 2005; Sobo vd., 2006; Busaidi, 2008);

- Toplumun sağlık hizmeti ihtiyacının belirlenmesi
- Sağlık hizmeti talebi ile hizmet temini ve kullanımı arasındaki ilişkinin ortaya konulması
- Sağlık hizmetlerinin kalitesinin ve verimliliğinin belirlenmesi
- Sağlık müdahalelerinin etkinliğinin ölçülmesi
- Sağlık müdahalelerinin hasta sağlığı üzerine etkilerinin incelenmesi
- Hasta tatmin düzeylerinin belirlenmesi
- Hekim – hasta ilişkilerinin incelenmesi
- Sağlık alanındaki yenilikler hakkındaki görüşlerin alınması

- Sağlık bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi
- Hekim ya da hasta davranışlarının nedenlerinin belirlenmesi
- Nicel araştırma ile yeterince açıklanamamış bir problemin derinlemesine incelenmesi
- Hem hastalar hem de hizmet sunucular açısından önemli noktaların ortaya çıkarılması gibi konulardan oluşmaktadır.

Nitel araştırmaların sağlık hizmetlerinde kullanım alanı bu kadar geniş olduğu için sağlık hizmetleri alanında nitel araştırma yöntemini kullanarak yapılmış olan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Buradan hareketle sağlık alanında nitel veri analizini kullanarak yapılmış bazı alışmalar Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Sağlık Alanında Nitel Veri Analizi İle Yapılmış Olan Çalışmalar

Yazar / Yazarlar	Yıl	Çalışmanın Amacı	Yer - Kişi Sayısı	Çalışmanın Metodu
Tomlin vd.	1999	Genel pratisyenlerin etkili sağlık bakımı algılarını ve uygulamalarını belirlemek	Kuzey Thames- 24 Genel Pratisyen	Nitel (Görüşme)
Barry vd.	2000	Hastaların aile hekimi muayenesi esnasında söyleyemedikleri konuları incelemek	Londra- 35 Hasta, 20 Aile Hekimi	Nitel (Görüşme)
McIlvain vd.	2002	Aile hekimlerinin tütün kullanımıyla ilgili vermiş oldukları danışmanlıklarının bireylerin sağlık hizmeti kullanımı üzerine etkisinin incelenmesi.	Nebreska - 89 Aile Hekim	Nitel (Görüşme) + Nicel
Nutting vd.	2002	Hekimler ve hemşireler tarafından depresyon hastaları için sunulacak olan hizmetlerin bakım rehberliğinde sunulmasına engel durumları belirlenmek	Amerika - 12 Aile Hekimi, 6 Hemşire	Nitel (Görüşme) + Nicel
Stapleton vd.	2002	Anne sağlık hizmetlerinde annelerin bilinçli seçim yapması için oluşturulan kanıta dayalı broşürlerin kullanımını incelemek	Galler Bölgesi'nde hizmet sunan 13 anne sağlığı birimdeki 886 konsültasyon kayıtları incelenmiş	Nitel (Döküman incelemesi)
Benson ve Britten	2002	Hastaların Antihipertansif ilaç alma kararlarını etkileyen faktörleri belirlemek	İngiltere- 38 Hasta	Nitel (Görüşme)
Gallagher vd.	2003	Tıbbi hataların ortaya çıkarılmasında hasta ve hekimlerin tutumlarını değerlendirmek.	Amerika-52 Hasta, 46 Hekim	Nitel (Görüşme)
Murphy vd.	2003	Doğumun ikinci evresinde operatif (vakum ile) doğum ile doğum yapan kadınların görüşlerini almak	İngiltere- 27 Kadın Hasta	Nitel (Görüşme)
Dy vd.	2005	Kritik yol etkinliğinin hasta ve hastane bakımı üzerine etkisini incelemek.	1988-1998 yılları arasında cerrahi bölümündeki 26 kritik yolun kayıtları incelenmiş	Geriye Dönük Nitel (Döküman incelemesi)
Hendy vd.	2007	NHS bilgi teknolojisi programının uygulanması ile ilgili karşılaşılan zorlukları ve kaydedilen ilerlemeyi belirlemek	İngiltere - 18 ayda (2004-2006) 4 aşamada toplamda 23 sağlık çalışanıyla görüşülmüş	Nitel (Görüşme)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık sektörü gibi değişimin çok hızlı yaşandığı karmaşık yapılar da bu değişimin beraberinde getirmiş olduğu sorunlara bir çözüm üretmek ve ortaya çıkan tehditleri hızlı bir şekilde fırsata dönüştürmek her zaman kolay olmamaktadır. Tüm bu değişimin yönetilebilmesi için sağlık politikacıları ve planlayıcıları kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle insan faktörünün çok önemli olduğu sağlık sektöründe, ilgili olguya ilişkin bireylerin tecrübelerinin, algılarının ve ifadelerinin incelendiği nitel araştırmalar oldukça büyük önem taşımaktadır. Ancak nitel araştırmaların tek başlarına kullanımından ziyade nicel araştırmalar ile birlikte kullanılması ve böylece konuya ilişkin hem sayısal bilgilerin elde edilmesi hem de bu sayısal değerlere karşılık gelen olguların neden ve nasıl algılandığının ifade edilerek daha güçlü ve kapsamlı sonuçların elde edilmesi önerilmektedir.

Nitel araştırmaların gerçekleştirilmesinde araştırmacının rolü oldukça önemlidir. Araştırmacının konuyla ilgili tecrübeli ve bilgili olması araştırma sonuçlarından kullanılabilir bilgiler elde edilmesinde kritik bir faktördür. Ayrıca nitel araştırmalardan elde edilen sonuçların geçerliği ve güvenirliliğinin sağlanmasında da en önemli değişkenlerden birisidir. Nitel araştırmalar her ne kadar nicel araştırmalar gibi istatistiksel birtakım sonuçlar vermese de ilgili konuya ilişkin kapsamlı ve derinlemesine veriler başka araştırma yöntemleri ile elde edilememektedir. Bu nedenle sağlık sektöründe nitel araştırmaların kullanımının özellikle nicel araştırmalar ile bir araya getirilerek gerçekleştirilmesi sağlık politikacılarına ve planlayıcılarına önemli kanıta dayalı bilgiler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Agafonoff, N. (2006). Adapting Ethnographic Research Methods to Ad Hoc Commercial Market Research, *Qualitative Market Research: An International Journal*, 9 (2), 115-125.
- Akturan, U. ve Dinçer, D. (2013). Etnografya. *Nitel Araştırma Yöntemleri*, T. Baş ve U. Akturan (Ed.), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arnould, E. J. ve Wallendorf, M. (1994). Market-Oriented Ethnography: Interpretation Building And Marketing Strategy Formulation, *Journal of Marketing Research*, 484-504.
- Atkinson, P. ve Hammersley, M. (1998). Ethnography and Participant Observation, N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.), *Strategies of Qualitative Inquiry* içinde (ss.110-136.), London: Sage.
- Barnham, C. (2015). Quantitative and Qualitative Research Perceptual Foundations, *International Journal Of Market Research*, 57 (6), 837-854.
- Baskerville, N. B., Hogg, W. ve Lemelin J. (2001). Process Evaluation of A Tailored Multifaceted Approach to Changing Family Physician Practice Patterns Improving Preventive Care. *Fam Pract.* 50: 242-249.
- Bassett, C. (2004). *Qualitative Research in Health Care*, London: John Wiley & Sons.
- Beauchamp, T. L ve Childress, J. F. (2001). *Principles of Biomedical Ethics*, USA: Oxford University Press.
- Berg, B. L (2004). *Qualitative Research Methods for The Social Sciences*, Boston: Pearson.
- Charmaz, K. (2002). Qualitative Interviewing and Grounded Theory Analysis. . J. F. Gubrium ve J. A. Holstein (Ed.), *Handbook of Interview Research: Context & Method* içinde (675-694), London: Sage Publication.
- Corbin, J. ve Strauss, A. (1990). Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria, *Qualitative Sociology*, 13 (1), 3-21.
- Coyne, I. T. (1997). Sampling in Qualitative Research. Purposeful and Theoretical Sampling; Merging or Clear Boundaries?, *Journal of Advanced Nursing*, 26 (3), 623-630.
- Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (Çeviri Editörleri: M. Bütün & SB Demir) Ankara: Siyasal kitabevi.
- Cropley, A. (2002). *Qualitative Research Methods. An Introduction for Students of Psychology and Education*. Riga: Zinatne.

- Cutler, L. (2004). *Ethnography* Ed. C. Bassett *Qualitative Research in Health Care* içinde (115-153), London: John Wiley & Sons..
- Devers, K. J. ve Frankel, R. M (2000). Study Design in Qualitative Research--2: Sampling and Data Collection Strategies, *Education for Health*, 13(2), 263.
- DiCicco-Bloom, B. ve Crabtree, B. F. (2006). The Qualitative Research Interview, *Medical Education* 40 (4), 314-321.
- Flick, U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research*. Sage Publications.
- Gelling, L. (2015). Qualitative Research, *Nursing Standard*, 29 (30), 43-47.
- Giorgi, A. P. ve Giorgi, B. M. (2003). The Descriptive Phenomenological Psychological Method, P. M. Camic vd. (Ed.), *Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design* içinde (243-273), Washington: American Psychological Association.
- Glaser, B. G. ve Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies For Qualitative Research*. London: Wiedenfeld and Nicholson.
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu (Haz.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research, *The Qualitative Report*, 8 (4), 597-606.
- Goulding, C. (2005). Grounded Theory, Ethnography and Phenomenology: A Comparative Analysis of Three Qualitative Strategies for Marketing Research, *European Journal of Marketing*, 39 (3/4), 294-308.
- Green, J. ve Thorogood, N. (2004). *Qualitative Methods for Health Research*, Sage Publications.
- Jasper, M. A. (1994). Issues in Phenomenology for Researchers of Nursing, *Journal of Advanced Nursing*, 19(2), 309-314.
- Keen, J. (2006). Case Studies. . Pope ve N. Mays C. (Ed.), *Qualitative Research in Health Care*, London: John Wiley & Sons.
- Khankeh, H., Ranjbar, M., Khorasani-Zavareh, D., Zargham-Boroujeni, A. ve Johansson, E. (2015). Challenges in Conducting Qualitative Research in Health: A Conceptual Paper. *Iranian Journal of Nursing And Midwifery Research*, 20(6), 635-641.
- Kingfisher, C. P ve Millard, A. V. (1998). Milk Makes Me Sick But My Body Needs It: Conflict and Contradiction in The Establishment of Authoritative Knowledge, *Medical Anthropology Quarterly*, 12(4), 447-466.
- Kitzinger, J. (1995). Qualitative Research. Introducing Focus Groups, *BMJ: British Medical Journal*, 311 (7000), 299-302.

- Krahn, G. L ve Putnam, M. (2003). Qualitative Methods in Psychological Research, *Handbook of Research Methods in Clinical Psychology*, 176-195.
- Kuş, E. (2012). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kutner J. S., Steiner J. F., Corbett K. K., Jahnigen D. W. ve Barton P. L. (1999). Information Needs in Terminal Illness, *Soc Sci Med*, 48, 1341-1352.
- Lacey, A. ve Luff, D. (2009). Qualitative Data Analysis: The NIHR Research Design Service For Yorkshire And The Humber, *National Institute for Health Research*.
- Limb, M. (2004). Grounded Theory. C. Bassett (Ed.), *Qualitative Research in Health Care*, London: John Wiley & Sons.
- Marshall, M. N. (1996). Sampling for Qualitative Research, *Family Practice*, 13 (6), 522-526.
- McCusker, K. ve Gunaydın, S. (2015). Research Using Qualitative, Quantitative or Mixed Methods and Choice Based on The Research, *Perfusion*, 30 (7), 537-542.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, SAGE Publications.
- Mulhall, A. (2003). In The Field: Notes On Observation in Qualitative Research, *Journal of Advanced Nursing*, 41 (3), 306-313.
- O'Brien, B. C., Harris, I. B., Beckman, T. J., Reed, D. A. ve Cook, D. A. (2014). Standards for Reporting Qualitative Research: A Synthesis of Recommendations. *Academic Medicine*, 89(9), 1245-1251.
- Patton, M. N. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. SAGE Publications.
- Patton, M. Q. ve Cochran, M. (2002). A Guide to Using Qualitative Research Methodology, *Medecins Sans Frontiers*.
- Poteat, T., German, D. ve Kerrigan, D. (2013). Managing Uncertainty: A Grounded Theory of Stigma in Transgender Health Care Encounters. *Social Science & Medicine*, 84, 22-29.
- Pyett, P. M. (2003). Validation of Qualitative Research in The "Real World. *Qualitative Health Research*, 13(8), 1170-1179.
- Rotchford, A. P., Rotchford, K. M., Mthethwa, L. P. ve Johnson, G. J. (2002). Reasons for Poor Cataract Surgery Uptake—A Qualitative Study in Rural South Africa. *Tropical Medicine & International Health*, 7(3), 288-292.
- Sankar, P. ve Jones, N. L. (2008). Semi-Structured Interviews in Bioethics Research, Jacoby ve L.A. Siminoff (Ed.), *Empirical Methods for Bioethics: A Primer*, Elsevier.

- Sarma, S. K (2015). Qualitative Research: Examining the Misconceptions, *South Asian Journal of Management*, 22 (3), 176-191.
- Seidman, I. (2006). *Interviewing as Qualitative Research: A Guide For Researchers in Education and The Social Sciences*, New York: Teachers College Press.
- Singer, P. A., Martin, D. K., Giacomini, M. ve Purdy, L. (2000). Priority Setting For New Technologies in Medicine: Qualitative Case Study. *BMJ: British Medical Journal*, 321(7272), 1316-1318.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research*, Sage Publication.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, California: Sage Publication.
- Stringer, E. (2004). Focus Groups". *Qualitative Research in Health Care*. C. Bassett (Ed.), London: John Wiley & Sons.
- Thibodeau, J. (1993). Caring for A Patient: A Phenomenological Enquiry *Nursing Outlook*, 14(1), 15-19.
- Willig, C. (2013). *Introducing Qualitative Research in Psychology*. UK: McGraw-Hill Education.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.

